

SCRIEREA ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ SISTEM FUNCTIONAL

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2012**

Convenții de reprezentare.....	7
A. PRELIMINARII („Introducere”¹).....	11
Ipoteză. Obiective. Premise. Metoda. Corpusul. Principiul fundamental al analizei. Starea actuală a cercetărilor („Stadiul cunoașterii”). Surse și influențe teoretice. Cercetări proprii premergătoare tezei. Dezvoltări și aprofundări ulterioare. Contribuții conceptuale și terminologice	
B. „Contribuții proprii”	
1. NATURA, FUNCȚIONAREA ȘI MODELELE DATE EXPRESIEI LINGVISTICE.....	23
1.1 Natura conceptuală a semnificantului.....	23
1.2 Semnul – invarianță funcțională și asumare subiectivă.....	26
1.3 Unități, funcții și relații în planul expresiei.....	29
1.3.1 Semnificantul sonor.....	29
1.3.2 Semnificantul grafic.....	33
2. DIGLOSIA SCRIS – ORAL. INTERFERENȚE FUNCȚIONALE ȘI NORMATIVЕ.....	47
2.1 Sistemul funcțional și modelul academic.....	47
2.1.1 Normă lingvistică și normă literară.....	47
2.1.2 Sistemul funcțional ca realizare normală.....	49
2.1.3 Discursul normativ și cultivarea limbii.....	52
2.2 Morfemul grafic și norma ortoepică.....	54
2.2.1 Secvența grafică și articularea semnificantului sonor.....	54
2.2.2 Restricțiile combinatorii.....	54
2.2.3 Adevararea morfematică a secvenței scrise.....	56
2.2.4 Norma ortoepică consecutivă decupajului grafic.....	57
2.3 Şabloanele rostirii și cuvântul scris.....	59
2.3.1 Obișnuință, inovare și imitare.....	59
2.3.2 Difuzarea în scris a inovației orale.....	60
2.3.3 Analogia la nivelul expresiei sonore.....	62
2.3.4 „Puterea” secvențelor sonore în tiparul fonologic românesc.....	63
2.4 Implicații scripturale ale interferării semanticii cu estetica rostirii.....	71
2.4.1 Un „defect” al structurii fonematice?.....	71
2.4.2 Un fenomen semantic subiectiv.....	73
2.4.3 Rostirea supraveghetă și intruziunea în enunțul scris.....	75
2.4.4. O marcă a oralității „libere”: eufemismul parofonic.....	79
2.5 Secvențe grafemateice parafuncționale.....	83
2.5.1 Nivelurile unui semioze administrative.....	83
2.5.2 De la personalizare la expresie lingvistică.....	85
2.5.3 Tipuri de semnificații atribuite trigafului.....	88

¹ Cu aldine am evidențiat formularea structurii agreată de Ministerul de profil, cf. OM nr. 4826/ 2004.

2.5.4 Semnificațiile „involuntare” și tabuul social.....	91
2.5.5 Posibilități și limite ale investirii semnificante.....	93
3. SCRIEREA ȘI UNITĂȚILE FUNCȚIONALE ALE ROSTIRII.....	96
3.1 O reprezentare bidimensională a semnificantului sonor.....	96
3.2 Pauza distinctivă – un prim pas în abandonarea <i>blancului</i> fonologic.....	101
3.3 Cuvânt și unitate accentuală.....	104
3.4 Emisia vocală minimală.....	107
3.5 Jonctura silabică.....	110
3.6 Tranzitia legată și tranzitia nelegată.....	113
3.7 Fonologia bilineară și limitele cuvântului „fonetic”.....	116
3.8 „Dezintegrarea” unității accentuale: accentul secundar.....	118
3.9 Unitatea ritmică și cuvântul <i>ortografic</i>	127
4. SCRIEREA ȘI ORTOGRAFIA. CARACTERISTICI ȘI INTERPRETĂRI.....	135
4.1 Nivelurile de manifestare a expresiei grafice.....	135
4.2 Funcțional și corectiv în ortografie.....	138
4.3 O problemă de interpretare a grafemelor diacritice.....	141
4.4 Ortografie și ortoepie.....	143
4.5 Scriere și ortografie „fonetică”.....	146
5. STRUCTURA ȘI ARHITECTURA ROMÂNEI SCRISE.....	149
5.1 „Funcția” fonografică.....	149
5.2 Convențiile explicite și ecoul funcțional.....	150
5.2.1 Renunțarea la <u> final.....	151
5.2.2 Dubletele grafematice.....	152
5.2.3 Literele <s> și <z> în alomorfe grafice.....	154
5.2.4 Secvențele grafematice <ie> și <e>.....	156
5.2.5 Grafemele <n> / <m> și nazala labială.....	158
5.2.6 Ortografia în fața <i>cuvântului nou</i>	158
5.3 Tradiția scrisului și apelul la etimologie.....	161
5.3.1 Fonetism și etimologism.....	161
5.3.2 Distribuția diftongilor /oa/ și /ua/ și norma ortografică.....	162
5.3.3 Grafemul inițial <e> și diftongul /ie/.....	164
5.3.4 Secvența <ie> – „hiat grafic”?.....	165
5.3.5 Grafia <ea> și începutul de silabă.....	166
5.3.6 Sonoritatea și secvența grafematică.....	166
5.3.7 Distribuția grafemelor <î> și <â>.....	167
5.3.8 Grafemul bifonematic.....	168
5.4 Referință fonologică și valoare diacritică.....	169
5.4.1 Digaful.....	170
5.4.2 Trigaful.....	171
5.5 Decupajul secvenței prin cratimă sau blanc.....	171
5.5.1 Unități semnificative fără autonomie fonologică.....	172
5.5.2 Cuvânt și sintagmă.....	174
5.6 Structură grafematică și structură morfematică.....	177
5.6.1 Morfografele.....	177

5.6.2 Alternanță <ea> ~ <ia> și inițiala silabei.....	179
5.6.3 Morfemul grafic și fricativele prepalatale.....	180
5.6.4 Vechea oscilație <e> / <ă> și efectele actuale.....	184
5.6.5 Funcțiunile morfologice ale secvențelor <i>, <ii> și <iii>.....	185
5.6.5 Adaptarea morfolologică a neologismelor.....	186
5.6.6 Blanc, cratimă și aglutinare în semnificantul lexical.....	187
C. CONCLUZII („finale”)	189
D. Bibliografie	190
Surse.....	209
Resurse.....	215

1.1 Natura conceptuală a semnificantului

Modelul semnului lingvistic adoptat aici are caracterul unei ipoteze de lucru: pe de o parte, el integrează rezultatele unui demers inductiv asupra rostirii / scrierii românești actuale, iar, pe de altă parte, servește ca postulat în descrierea emisiei vocale și a șirului grafic ca expresie.

Urmărind să delimitizeze adevăratul obiect de studiu al lingvisticii, *la langue*, ca sistem de semne și nu ca nomenclatură (Vasiliu 1992:23), Ferdinand de Saussure plasează în afara limbii atât „planul nedefinit al ideilor confuze”, cât și pe cel „la fel de nedeterminat al sunetelor” (de Saussure 1998:126).

Modelul binar al semnului (fig. 1) ilustrează caracterul „intermediar al limbii, între gândire și sunet, în condițiile în care unirea lor duce, în mod necesar, la delimitarea reciprocă de unități”, „această combinare producând o formă și nu o substanță” [s.aut.] (*Ibid.*).

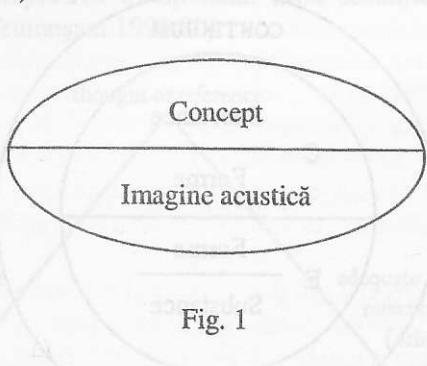

Fig. 1

Simetric ca figurare, modelul lui Saussure este, totuși, asimetric prin natura a ceea ce este izolat ca lingvistic vs. nonlingvistic; cele două „mase amorfe” nu au același statut ontologic și, de asemenea, cele două laturi ale semnului (deși – lucru uitat uneori¹⁴ – ambele de natură psihică) par a nu se găsi la același nivel al conștiinței: „imaginăria acustică [...] este senzorială și o numim „materială” numai în acest sens și în opoziție cu celălalt termen al asocierei, conceptual, în general mai abstract” (Saussure 1998:85).

Louis Hjelmslev dezvoltă conceptual saussurian de limbă ca formă. Decupajul specific pe care unitățile unei anumite limbi îl realizează în lumea sunetelor și a gândirii devine la Hjelmslev *substanță, forma* fiind un nivel superior unde unitățile se definesc în mod pur relativ, opozitiv, negativ, diferențial (Hjelmslev 1967:41/78-48/90).

¹⁴ „[...] este considerat latura materială, spre deosebire de semnificat, care este latura ideală.” Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, [București], Editura Nemira, 2001, (DSL) semnificant sv.

De asemenea, în „cea mai riguroasă teorie asupra structurii semnului” (Eco 1984:81), acesta luminează și domeniul extralingvisticului, lăsat în umbră de Saussure. Oarecum surprinzător, la Hjelmslev lumea sunetelor și aceea a gândirii sunt nedistincte în afara limbii: ele țin de același domeniu continuu, „un univers încă nesemiotizat” (*Id.*: 79), care „poate fi organizat pentru a exprima ceva dar care constituie totodată ceva de exprimat” (*Ibid.*). Reprezentarea simetrică (fig. 2)¹⁵, în care conținuturi de conștiință și evenimente sonore sunt laolaltă *materie*, și, pe de altă parte, în care funcția semiotică solidarizează două *forme* (indiferente în raport cu natura formată), poate fi o premisă în abandonarea reprezentării populare a semnului ca „sunet + concept”, parte materială + parte ideală¹⁶.

Dacă *fonologia* s-a dovedit o descriere mai mult decât mulțumitoare a planului expresiei (existând chiar impresia nefastă a epuizării posibilităților de abordare eficientă), cercetările asupra celuilalt plan și încercările de a modela un „sistem al conținutului” întâmpină reale dificultăți, provocate în primul rând de problema generică a referențialității.

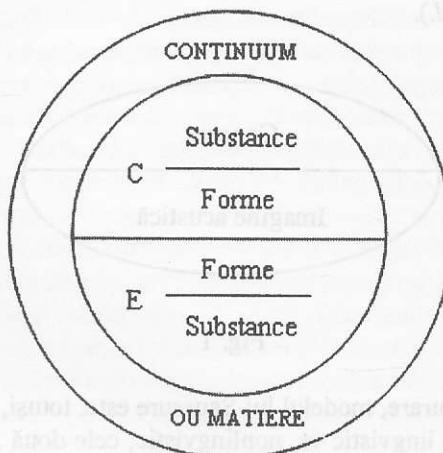

Fig. 2

Deși prin dubletul *semnificație-semnificat* Saussure „răspunde unei exigențe subliniate de cei mai mari logicieni: aceea care ne facem să distingem între a) referința concretă, cu ajutorul unui semn, la un obiect particular și b) felul în care semnul propune reprezentării noastre subiective acest obiect sau altele posibile”¹⁷, nu întâmplător acesta discută *doar ca principiu* decupajul realizat de

¹⁵ Eco 1984:60: „le modèle de la fonction sémiotique, revu à la lumière de la sémiotique piercéenne, devrait être reformulé comme suit: [...].”

¹⁶ Impresie combătă cu claritate de Saussure: „[semnul] nu constă nicidecum în dualitatea faptului „fizic” reprezentat de sunet în opoziție cu faptul „mental” reprezentat de semnificație” (Saussure 2004:24).

¹⁷ Tullio de Mauro în nota 231 a ediției citate mai sus a *Cursului...* lui Saussure (p. 380).

limbă în planul „gândirii”, vizând semnul „în sine”, fără raportare la realitate, aproximare metodologică ce va provoca o iluzie „clară” încă, aceea a unui *semnificant* aproape egal cu fonația, mult îndepărtat de natura *mentală*, atribuită doar celuilalt plan.

Formalist într-o măsură mult mai mare, Hjelmslev evoluează în aceeași direcție, ținându-se departe, în efortul său de abstractizare, de terenul „alunecos” al lumii vehiculate de limbaj, înlăturând însă primatul semnului pentru a realiza un model intralingvistic (închis) al con-figurării fiecărui din cele două planuri (Ducrot 1996b:30-33).

Cu toate că a generat un adevărat „hățis” terminologic¹⁸, problema referențialității (expediată în afara semnului de structuraliștii ortodocși), nu poate fi eludată într-o descriere a planului semnificației, „acest concept central al oricărei teorii a limbii [ce] nu poate fi tratat fără o teorie satisfăcătoare a semnelor”¹⁹.

„Diagrama accesibilă a simbolului, referinței și referentului” (Sebeok 2002:178) (fig. 3)²⁰ comparată cu „fracția” lui Saussure sugerează reconcilierea teoriei semantice cu perspectiva tradițională: „*vox semnificat rem mediantibus conceptibus*” (Roventă-Frumușană 1999:80):

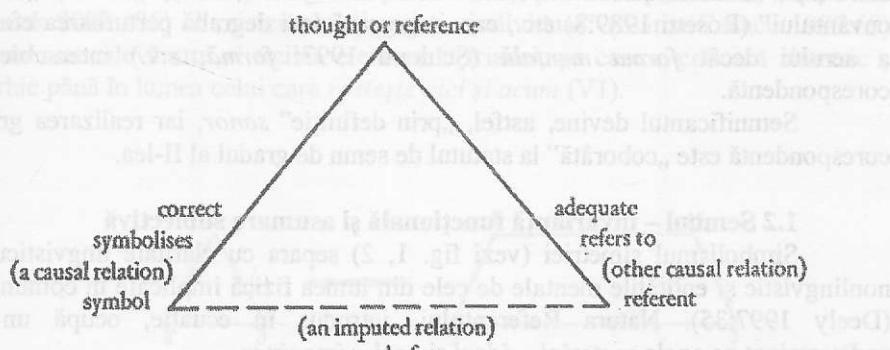

Fig. 3

Acest „triunghi metodologic” pare a fi mai mult o ipostaziere *funcțională* a semnului și mai puțin o radiografie *structurală*: „preocupăți de a descrie *situatiile* [s.n.] semiotice” (Boboc 1997:74), cei doi autori subliniază că vârfurile triunghiului sunt „cei trei factori ce participă în fiecare enunț, care este formulat sau înțeles”²¹.

¹⁸ Vezi, de exemplu, Roventă-Frumușană 1999:80.

¹⁹ C. K. Ogden, I. A. Richards, *The Meaning of Meaning* (1923), apud Boboc 1997:74.

²⁰ Preluată din Schifko, Peter, *Bedeutungstheorie. Einführung in die linguistische Semantik*. Stuttgart-Bad Cannstatt: Friedrich Frommann Verlag / Günther Holzboog, 1975, S. 90-92, <http://culturitalia.uibk.ac.at>.

²¹ C. K. Ogden, I. A. Richards, apud Boboc 1997:74.

Reprezentarea triadică a semnului (cu diverse variațiuni interpretative, în funcție de teoria în care este integrată – vezi Pierce 1990:268-284, Deledalle 1985:31-35) scoate la iveală o problemă, fără să o rezolve însă. Scindarea conținutului în *modul* în care se face referința și referința *concretă* este expresia unui structuralism realist, un pas înapoi sub influența celorlalte discipline interesante de limbaj „care își extind problematica până la granițele cercetării biotice a semioticii, intersectându-se cu studiul fenomenelor psihologice, biologice și sociologice” (Dragoș 2000:19) sau de semioză în general (vezi Devitt-Sterelny 2000:30-32). În interpretarea cea mai populară (cf. exemplul *luceafărul de dimineață* vs. *luceafărul de seară*), vizând limbile naturale din perspectiva logicii, „referința este pusă pe seama relației dintre expresiile lingvistice și denotatul lor, iar *semnificantul* este un nivel de reprezentare mentală situat între expresiile lingvistice și lume, nivel care precedă și permite referința.” (Olteanu 2003:21)

Și totuși, valoroasa distincție saussuriană între *formă* și *substanță* (rafinată de Hjelmslev), susținută de reprezentarea bipolară, este estompată. Semnificantul va rămâne de aici înapoi un singur punct în modele ale semiozei verbale și își va atrage atribute facile și aproximative ca „materie fonică”, „complex / corp / tranșă sonor(ă)” (Constantinescu-Dobridor 1998: *semnificant*, s.v.), „fonie”, „carcasa cuvântului” (Rosetti 1989:8) etc., care sugerează mai degrabă perturbarea efemeră a aerului decât *forma mentală* (Şchiopu 1997: *formă*, s.v.) intersubiectivă corespondentă.

Semnificantul devine, astfel, „prin definiție” *sonor*, iar realizarea grafică corespondentă este „coborâtă” la statutul de semn de gradul al II-lea.

1.2 Semnul – invarianță funcțională și asumare subiectivă

Simbolismul simetriei (vezi fig. 1, 2) separă cu claritate lingvisticul de nonlingvistic și entitățile mentale de cele din lumea fizică implicate în comunicare (Deely 1997:35). Natura Referentului, introdus în ecuație, ocupă un loc nedeterminat pe axele *material – ideal și real – imaginar*.

Dar adeverata complicație vine din „vârful” triunghiului. Echivalarea *conceptului* când cu *semnificantul* (formă lingvistică la Saussure), când cu *gândul* („masă amorfă”, ne- sau prelingvistică la același) întărește afirmația că triunghiul este o reprezentare a *situatiei semiotice* și mai puțin a structurii semnului.

Un singur punct (vezi fig. 3) nu poate face diferență între formă și substanță, între lingvistic și nelingvistic și de aceea un demers analitic mai rafinat ajunge tot la metafora foii de hârtie, la principiul consubstanțialității cantitative.

Latura stângă a triunghiului, văzută ca raport *corect*, de unu la unu, „se multiplică”, dând naștere mai multor triunghiuri în cazul omonimiei și sinonimiei. Pentru a rezolva aceste situații de *solidaritate multiplă* ce ar legitima totodată discipline precum semasiologia și onomasiologia, K. Heger păstrează integritatea

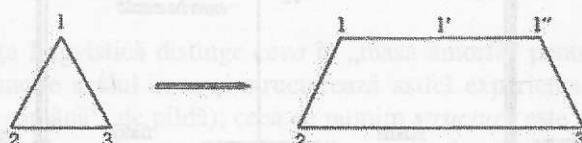
semnului *biplan* segmentând domeniul psihic al limbajului pe axele *invariantă – varianta* (Miclău 1972:183-192) și *limbă – gândire* (fig. 4²²).

Trapezul, isoscel, se suprapune totuși asimetric peste imaginea bipolară a faptelor de limbaj ca și peste o reprezentare ierarhică a reflectării lumii în conștiința vorbitorului ideal (vezi fig. 5).

Pentru că și acesta, ca și triunghiul semiotic, a apărut în cadrul unei teorii *semanticice*, ce vrea să surprindă „structura absentă” din actul comunicării. Semnificantul, vizat doar în latura lui sensibilă, apare mai mult ca un *actualizator* al conținuturilor de conștiință în manifestarea limbii și ca *etichetă* a semnificației pentru manipularea acesteia în metalimbaj sau a conceptelor tehnice într-o metalimbă secundă.

Reprezentarea *semnului rostit* propusă aici (într-o formă intuitivă ce poate fi ușor analizată, explicată și detaliată cu datele fundamentale ale teoriei limbii) se poate întemeia astfel: limba nu este altceva decât o modalitate intersubiectivă de a înțelege lumea, fie că e vorba de sunet (ori de „urme” adresate văzului) sau de altceva cu care acestea „au legătură”.

Această legătură nu există în afara unei conștiințe (V2, V3) care și-o asumă, devenind o instanță comunicatională (V4), printr-un permanent „acord fin” (Sebeok 2002:186) al „sistemului lingvistic individual” (Slama-Cazacu 1999:69). Aceasta este adevărul al treilea element al triadei, pe care o coboară simetric și ierarhic până în lumea celui care *rostește aici și acum* (V1).

Este es el resultado (Heger, 1974: 161)

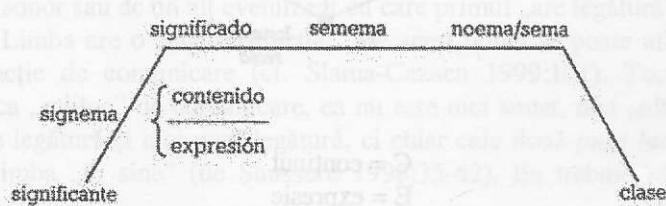

Fig. 4

²² Preluată din Gutiérrez Ordóñez, Salvador: *Introducción a la semántica funcional*. Madrid: Síntesis, 1989, S. 34-38, <http://culturitalia.uibk.ac.at/hispanoteca>.

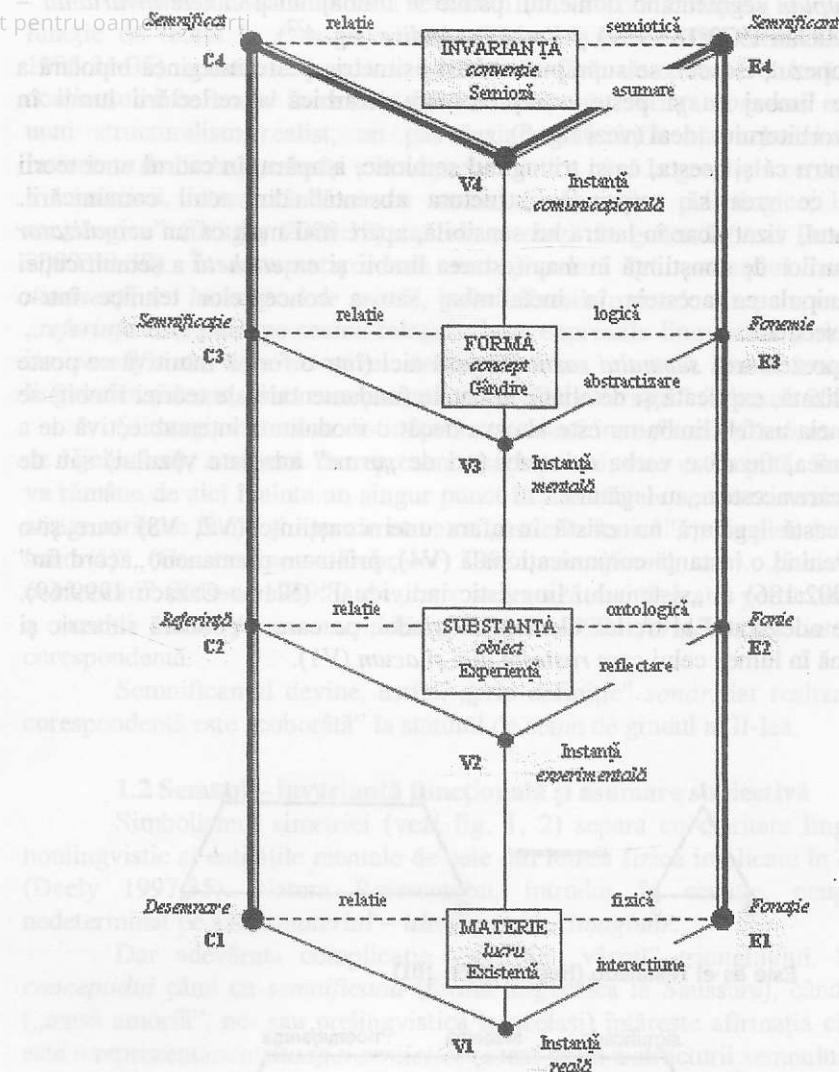

Fig. 5

În același moment, el a redescoperit teoria și metodologia semiotică sub numele "semiotica", care împărățește omunim și simionim. Pentru a rezolva aceste situații, el a mulțumit ce ar legătura totodată discipline precum semiosiologia și teoria comunicării. K. Hesse păstrează interpretarea

1.3 Unități, funcții și relații în planul expresiei

1.3.1 Semnificantul sonor

1. Analiza unor fapte de rostire²³ (selectate mai întâi în scopul confruntării cu o intuiție) s-a constituit ca bază pentru elaborarea unui model inductiv a ceea ce se numește „domeniul fonetico-fonologic” al limbii române actuale. Fiind vorba de o ipoteză logică, demonstrarea trebuie înțeleasă, în pofida impresiei de circularitate, „în interiorul” modelului; faptele discutate nu au caracterul unor „argumente concrete”, ci sunt particularizări ale unor afirmații. Verificarea însă, înțeleasă ca *adecvare*, se va face prin confruntarea cu subiectul („lumea fizică” a rostirii românești actuale), reflectat, pe cât posibil, nu de o conștiință (ea însăși un subiect, fie vorba chiar și de „urechea experimentată a unui fonetician”), ci de o „mașină” (de pildă un program de calculator ce preia funcțiile mai vechiului spectrograf). Ceea ce vom întreprinde aici este doar o sumară prezentare a ipotezei, pornind de la câteva teze cu caracter de postulat pentru modelul de față.

2. O reprezentare *funcțională* a semnalului vocal nu integrează (și nici nu își propune să o facă) toate variațiile parametrilor acustici (iconizați într-o reprezentare structurală²⁴), ci doar pe acele care au o funcție în comunicare. În sens general, funcția este o relație de determinare între un fenomen și „restul” continuumului ontic (Boboc 1997:89). Fenomenul respectiv există pentru a îndeplini o funcție, iar decuparea din lumea fizică și integrarea ca formă mentală se face în virtutea acelei funcții. Pentru modelarea funcționării limbii este necesar să distingem între o funcție *obiectivă*, relație „în lucruri” (indiferentă la implicarea unui subiect) și o funcție *subiectivă* (relație atribuită, cel puțin la un moment dat – vezi Devitt-Sterelny 2000:79-81), deși cele două aspecte nu sunt aprioric separate²⁵.

Conștiința lingvistică distinge *ceva* în „masa amorfă” pentru că descoperă sau atribuie o funcție aceluia *ceva* și structurează astfel experiența (cea a rostirii/ auzirii „în limba română”, de pildă); ceea ce numim *structură* este un simulacru pe care îl construim pe baze funcționale. Funcțiile constituie scheme din ce în ce mai complexe prin care „dăm un sens” experienței. Din această perspectivă, limba nu e decât o modalitate *intersubiectivă* de a înțelege lumea, fie că e vorba de un eveniment sonor sau de un alt eveniment cu care primul „are legătură”.

3. Limba are o singură funcție²⁶. Pe acest temei se poate afirma că limba este o funcție de comunicare (cf. Slama-Cazacu 1999:101). Tocmai pentru a funcționa ca „mijloc” de comunicare, ea nu este nici sunet, nici „altceva” cu care sunetul are legătură și nici pură legătură, ci chiar cele două *puse laolaltă*. Funcția definește limba „în sine” (de Saussure 1998:35-42). Ea trebuie să fie o „ființă

²³ Analiză realizată cu ajutorul unor programe de calculator, vezi *Resurse*.

²⁴ Este vorba de reprezentarea spectrografică a semnalului acustic, *structurat* astfel pe două dimensiuni: temporală și formanțială.

²⁵ Pentru „distingerea” vs. „separarea” acestor aspecte ale funcționării limbii vezi Saramandu 1996:30-31 și Coșeriu 1997:45-46.

²⁶ Se uită uneori că Bühler sau Jakobson au elaborat modele funcționale ale *limbajului*, nu ale *limbii* (vezi Borchin 2000:81).

relativă” (Deely 1997:29), fără de care vorbirea ar fi „un fapt abracadabrant” (Hjelmslev 1967:94) și trebuie să fie o ființă *fenomenală* (fără de care „ne-am uitat unii la alții”).

Funcția-semn (*Id.*: 91) determină funcția oricărui „fenomen de rostire”. În afara acestei determinări, orice eveniment vocal (ce este *mai mult* decât perturbarea aerului) este un act antroposemiotic ce nu prezintă interes *lingvistic* (Sebeok 2002:33-34). Expresia și conținutul există ca două „planuri” complementare, iar semnele funcționează după acest principiu, aşa cum ilustrează metafora foii de hârtie. Însă, dacă semnul lingvistic este foaia de hârtie, atunci *semnificantul* (lui Saussure) este *una din fețe*, iar *expresia* (lui Hjelmslev) este *tot ceea ce se află de acea parte*.

Echivalarea celor doi termeni²⁷ poate fi o premisă greșită, în descrierea sistemului expresiei sau a „sistemului conținutului”. Pluralul *planuri* poate induce o reprezentare inadecvată. E vorba, mai degrabă, de reprezentarea limbii ca sferă: planul emisferic e foaia de hârtie, iar expresia și conținutul sunt cele două emisfere. Funcția-semn impune funcționarea internă a fiecărei dintre cele două „emisfere”. Dacă sunt sau nu izomorfe nu ne interesează deocamdată. Ceea ce ne interesează (în conformitate cu ipoteza adoptată) este a descoperi cum funcția de comunicare determină ierarhic entitatea funcțională ultimă (Hjelmslev 1967:92), configurare unică a emisei vocale, sub „tensiunea” între *constrângere* și *latitudine* lingvistică (vezi Ducrot 1996a:84), vezi fig. 1.

²⁷ Pe care o găsim, de pildă, la Roventa-Frumusani 1999:80.

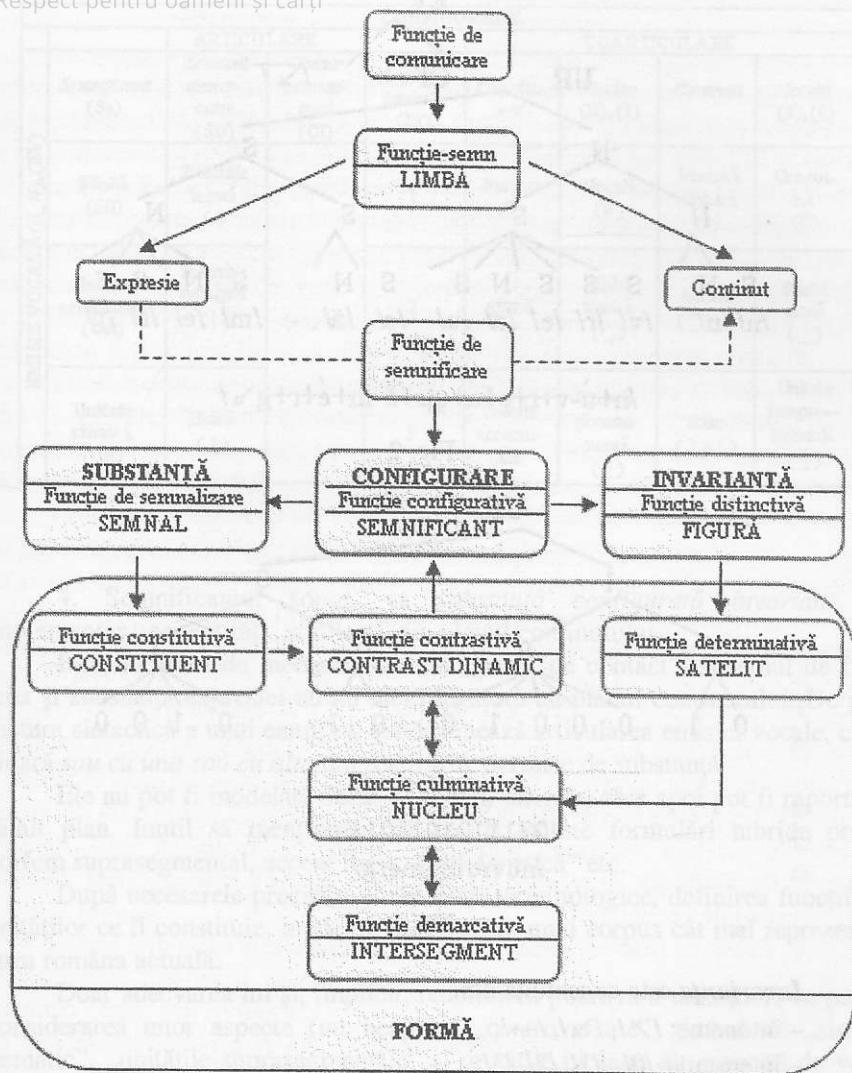

Fig. 1

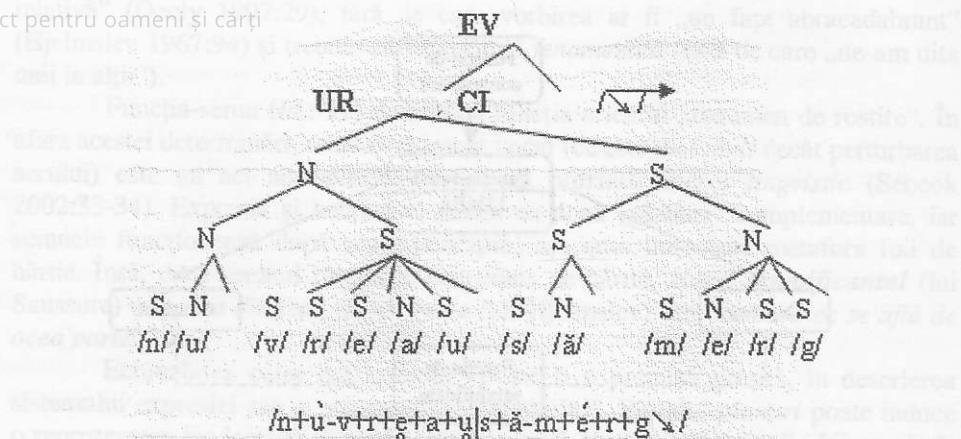

Fig. 2

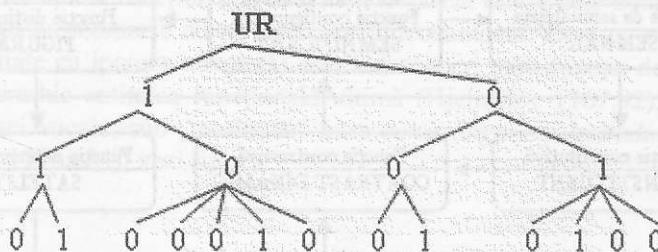

Fig. 3

Invarianța este constituită din:

- intoneme: /↗/, /↘/, /→/;
- intenseme: /0/, /1/, /2/, /3/;
- foneme: /a/ [...] /k/.

Forma este totalitatea regulilor configurației, impuse atât de invarianță, cât și de substanță.

Configurația este semnificantul articulat.

Substanța este domeniul fono-audio.

Materia („fonică”) este partea lumii fizice implicată în vorbire. Ea nu este nici fonică, nici afonică și nu are vreo legătură necesară cu vorbirea.